

Adam Kozak, *Księga sądowa gnieźnieńskiego wikariusza generalnego Sędka z Czechla (1449-1453)* Studium źródłoznawcze i edycja krytyczna

Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Tomasza Jurka

Streszczenie

Kanonik gnieźnieński Sędek z Czechla († 1476) dyplomata, uczony, historiograf oraz przyjaciel Jana Długosza był jedną z ważniejszych postaci polskiej kultury w XV wieku. Znacznie mniej znana jest natomiast jego działalność jako sędziego i administratora. W latach 1449-1453 był on wikariuszem generalnym *in spiritualibus* arcybiskupa gnieźnieńskiego Władysława Oporowskiego. Jego działalność sądową dokumentowała księga sądowa zachowana w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie (sygnatura ACons. A 30). Jest ona jedną z zaledwie pięciu odrębnych ksiąg wikariuszowskich diecezji wielkopolskich. Szerszej publiczności jest ona znana jedynie z 24 zapisek wydanych w subiektywnym wyborze Bolesława Ulanowskiego (*Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, vol. II, Cracoviae 1902). Głównym celem niniejszej pracy jest wobec tego krytyczne, pełnotekstowe wydanie tekstów z księgi sądowej Sędka z Czechla i to w jej rekonstruowanym, historycznym kształcie.

Gnieźnieński rękopis ACons. A 30 liczy sobie ona 105 starannie zapisanych kart formatu *folio*. Księga dzieli się na trzy tematyczne części. Pierwszą są *Acta causarum circa ordinem sacrum et ordinatos et peccata publica* (k. 1-62r). Znajdują się tam zapisy spraw sądowych przeciwko duchownym, którzy naruszyli dyscyplinę kościelną (chodzenie do karczem, bójki, utrzymywanie konkubin, zaniedbywanie obowiązków duszpasterskich) oraz procesy świeckich, którzy zwrócili się w jakichś sposób przeciw Kościołowi (ataki na duchownych, przelew krwi w miejscu świętym). Część druga księgi, *Acta causarum matrimonialium* (k. 78-105r) obejmuje tzw. sprawy małżeńskie rozstrzygane przez Sędka w latach 1450-1452. Ostatni fragment rękopisu spisany został dopiero w 1455 r. Wykorzystano wtedy wtórnie znajdujące się w księdze, zapewne już wówczas oprawionej, wolne karty (62v-76) i wpisano na nie protokoły zeznań świadków przesłuchiwanym przez kolejnego wikariusza generalnego w Gnieźnie Jana z Brzostkowa, kantora tamtejszej kapituły generalnej († 1460).

W trakcie kwerend archiwalnych towarzyszących przygotowaniu edycji księgi ACons. A 30 odnalezione zostały kolejne archiwalia powiązane z działalnością Sędka z Czechla jako wikariusza generalnego. Pierwszy obiekt to zaginiona oprawa księgi wikariuszowskiej (usunięta w trakcie konserwacji, Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, bez sygnatury), drugi zaś to licząca 4 karty składka wyrwana z księgi ACons. A 30 w okresie Kulturkampfu (zapewne w latach 1876-1886). Znajduje się ona obecnie w Archiwum Państwowe w Poznaniu w zespole Dokumenty i akta kościołów

pod sygnaturą 414. Jednostka ta zawiera sprawy osób podejrzewanych o herezję *Acta causarum fidei* sądzonych przez Sędkę z Czechła w latach 1450-1452. Zapiski ze składki ukazały się już co prawda drukiem w 1920 r. przez Adolfa Kunkla (*Gnesener Hussitenverhöre 1450-1452*, „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung“, 38, 1920, nr 2, s. 314-325), jednak ich wydawca nie zauważył ich związku z księgą ACons. A 30 i szukał ich szerszego kontekstu historyczno-archiwalnego.

Prezentowana praca składa się z dwóch zasadniczych części. Pierwszą jest studium źródłoznawcze. Omówiono tu stan badań (ze szczególnym uwzględnieniem dotychczasowych edycji ksiąg sądów kościelnych, wydanych przez zagranicznych jak i polskich badaczy) oraz opisano dzieje gnieźnieńskich akt konsystorskich, w tym złożoną historię księgi ACons. A 30. Dalej dokonano analizy kodykologicznej rękopisu, która potwierdziła, że wszystkie wymienione archiwalia stanowiły niegdyś jedną księgę. Objąsnilo tu też sposób prowadzenia akt (m.in. unikalny w skali europejskiej podział zapisek na części tematyczne). Monografię źródłoznawczą zamykają biogramy wikariuszy generalnych Sędkę z Czechła i Jana Brzóstkowa oraz charakterystyka funkcjonowania urzędu wikariusza generalnego w latach 1449-1453 (zwraca tu uwagę szerokie zastosowanie ustnej procedury sumarycznej i duża dostępność sądu dla ubogich). Drugą część studium stanowi edycja krytyczna tekstu. Wydano w niej 826 zapisek łacińskich w pełnym brzmieniu. Tekst przygotowany do druku według *Projektu instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku* („Studia Źródłoznawcze”, 1, 1957, s. 155-181). Wpisy zostały uzupełnione o rozbudowane streszczenia w języku polskim. Tekst łaciński jest więc zasadniczo transliterowany, standaryzacji uległo użycie u i v, które zapisano według ich wartości fonetycznej. Dodatkowo zmodernizowano pisownię wielkich liter oraz interpunkcję. Fragmenty tekstu przekreślone w podstawie rękopiśmiennej oznaczono symbolami |~~abc~~|, zapiski skasowane ujęto w znaki |=abc=|, wreszcie słowa dopisane na marginesie lub pomiędzy wierszami tekstu głównego zawarto w nawiasach ostrych <abc>. Słowa, co do których odczytu wydawca nie był pewien zostały oznaczone znakiem zapytania [?], natomiast dla wskazania błędu lub osobliwości tekstu rękopiśmiennego użyto wykrzyknika [!]. Wydawnictwo zostało uzupełnione o indeksy: osób i miejsc (ułożony według imion), rzeczowy (ujęte w nim zostały rzeczowniki i czasowniki nieformularzowej części tekstu) oraz słów polskich. Całość pracy zamyka konkordancja chronologiczna.

Słowa kluczowe w języku polskim

gnieźnieński wikariusz generalny, konsystorz gnieźnieński, sądownictwo duchowne, dyplomatyka kościelna, Sędek z Czechła, Jan z Brzóstkowa